ՐԱՖՖԻ

Կայծեր

1 - ԽԳ, ԽԴ

ԽԳ

ԵԶԻԴԻՆԵՐ

Մենք հասանք եզիդիների բեկի շադրներին նույն ավուր երեկոյան պահուն, երբ արևն արդեն մտած էր: Երկու մարդ կես ճանապարհի վրա սպասում էին, և մեզ ուղղակի տարան բեկի վրանը: Ապանը այնտեղ էր. նա երբ տեսավ ինձ, «վերջապես եկար դու» ասաց և ժպիտի նման մի բան երևաց նրա սառն դեմքի վրա:

Մի փոքրիկ, կանաչազարդ հովիտի մեջ գետեղված էին եզիդիների շադրները մի քանի հարյուրի չափ, իսկ կենտրոնում կազմված էր բեկի վրանը: Նա որոշվում էր մյուս բոլորից իր մեծությամբ և գեղեցկությամբ: Նա բաժանված էր չորս մասի, մեկի մեջ, ուր ընդունեցին մեզ, նստած էր ինքը բեկը, և դիտակը ձեռին անդադար նայում էր այս կողմ և այն կողմ, կարծես, նա միշտ երկյուղի մեջ էր, չիցե թե թշնամու անակնկալ հարձակում լինի նրա վրա: Այդ մասը նրա հյուրանոցն էր: Նրա առջև, մերկ գետնի վրա կարգով ցցված էին մի քանի երկայն նիզակներ, շինված այն եղեգներից, որ բուսնում են Տիգրիսի եզերքի վրա, որոնք այնքան թեքուն և անբեկանելի են, որ կարծես բնությունն ինքը ստեղծել էր մահվան գործիք դառնալու: Հյուրանոցի սյուներից քարշ էին տված գենքերի այլևայլ տեսակներ, որպիսի են՝ վահաններ, սրեր և զանազան հրացան գործիքներ: Հյուրանոցի աջակողմյան մասնում կապած էին մի քանի ձիաներ,

թամքած և բոլորովին կազմ ու պատրաստ: Այդ նրա համար էր, եթե վտանգ պատահի, իսկույն տերերը թռչեն նրանց վրա և դուրս գան թշնամու առջև: Հյուրանոցի ձախակողմյան մասնում զետեղված էին բեկի թիկնապահները, որոնք նրանից միշտ անբաժան են մնում: Դրանք նրա մերձավոր ազգականներիցն էին, որոնց վրա ավելի վստահություն ուներ բեկը: Հյուրանոցի ետևի կողմում մի ընդարձակ բաժին կացուցանում էր կանանոցը, ուր զետեղված էր նրա ընտանիքը: Այս բոլորն այնպես հարմար կերպով վարագույրներով բաժանված էր մինը մյուսից, որ ամբողջ վրանը ներկայացնում էր մի գեղեցիկ, շարժական ապարանք իր բոլոր սարք ու կարգով. բայց ամենի մեջ նշմարվում էր պարզություն և նահապետական անշքություն:

Ինքը բեկը մի ցամաք մարդ էր միջակ հասակով, և կարելի է ասել ավելի կարճ, քան թե լինում են միջակ հասակ ունեցող մարդիկ: Նրա տարիքը վաղուց անցել էին հիսունից, բայց դեռ ոչ մի մազ չէր սպիտակել գլխի վրա: Դեմքը թուխ-դեղին գույն ուներ, խիստ մելամաղձոտ, բայց աչքերի մեջ բորբոքվում էր վայրենի կրակ: Ինձ վրա շատ վատ տպավորություն էր գործում նրա ավազակային հայացքը:

Բայց նա շատ քաղաքավարությամբ դարձավ դեպի ինձ և ասաց այս խոսքերը.

Ես ուրախ եմ, որ դու ոտք կոխեցիր իմ վրանի շեմքի վրա, որովհետև դու իմ «լավ բարեկամի» ընկերն ես:

Վերջին խոսքերի միջոցին նա ակնարկություն արեց Ասլանի վրա: Ես գլուխ տվեցի և ոչինչ չպատասխանեցի:

Վրանի մուտքի այս և այն կողմերում, ձեռքները իրանց սրերի վրա դրած, կանգնած էին բեկի հինգ որդիքը, որպես պահապան հրեշտակներ: Նրանք երեսների բացատրության մեջ պարզ նշմարվում էր, թե բավական էր մի փոքր ակնարկություն հոր կողմից, և նրանք իսկույն կկոտորեին հանդիպածին:

Հայրը նրանց մեկին հրամայեց, որ ընթրիք տան:

Բեկը ինձ հետ խոսում էր և վարվում էր, որպես մի երեխայի հետ: «Դու քանի՞ ձի ես գողացել, հարցնում էր նա, քանի՞ մարդ ես սպանել: Պատահե՞լ է քեզ աղջիկ փախցնել»: Այս և սրա նման շատ բաներ հարցնում էր նա այնպիսի մի հասարակ ձևով, որպես մեկը վարժատան աշակերտից հարցնելու լինի՝ «դու կարդացե՞լ ես Նարեկը, կամ շարականից որքա՞ն ես անցել»:

Երբ ես պատասխանում էի, թե նրա ասածներից ոչ մեկը չեմ կատարել. նա ծիծաղում էր, ասելով, «որքա՞ն ծույլ ես դու»...

Ասլանը այս խոսքերը լսելով, նույնպես ծիծաղում էր, բայց ես բարկանում էի:

Դու լավ տղա կդառնաս, ասաց բեկը, ես քեզ իմ որդիների մեջ կպահեմ և կսովորես քաջ լինել:

Մտքումս ասեցի, եթե քաջությունը ավազակության մեջն է, ես երբեք նպատակ չունեմ այդ սովորելու:

Ես այնքան երկչոտ չեմ, որքան դուք կարծում եք, բեկ, պատասխանեցի լսելի ձայնով:

Այդ մենք կարող ենք փորձել, ասաց նա, և փորձելու առիթ կա. քո ձին, որ Մըհեն հանձնել է մի հովվի, նա ռավանդների ցեղին է պատկանում. թշվառականը, որպես խոստացել էր, դեռ չէ վերադարձրել ձին: Երևի պահելու միտք ունի: Ռավանդների երամակները մեզանից ոչ այնքան հեռու մի սարի ետևում արածում են: Եթե քեզանում սիրտ կա, այս րոպեիս կգնաս և նրանց ձիերից մի քանի հատ կբերես: Էգուց նրանք ստիպված կլինեն քո ձին բերել և իրանցը տանել:

Ես զարմացա բեկի մի այսպիսի առաջարկության վրա և պատասխանեցի.

Դիցուք թե մի խաբեբա հովիվ, օգուտ քաղելով Մըհեի միամտությունից, իմ ձին տարավ և ետ դարձնելու նպատակ չունի. բայց ես ի՞նչ իրավունք ունեմ ուրիշի ձին բերել նրա փոխարեն:

Բեկը պատասխանեց.

Հիմա երևաց, որ դու ոչ միայն երկչոտ ես, այլ աշխարհի կարգն էլ չես իմանում:

Ես կարծում էի, թե բեկն այս բոլորը կատակի համար էր խոսում, բայց երբ Ասլանը պատմեց մի քանի բաներ քրդերի կյանքից, այն ժամանակ ես համոզվեցա, որ նա կատակ չէր անում: Քրդերի մեջ օրենքի զորություն էր ստացել այն սովորությունը, երբ մի առանձին ցեղի պատկանող մարդ հափշտակում է որևիցե ուրիշ ցեղի հասարակությանը պատկանող մի մարդու սեփականությունը, վերջինը իրավունք ունի իր կորուստի փոխարենը հափշտակել ավազակի ցեղին պատկանող մի օտար մարդու կայքից, թեև նա ամենևին խառն չէ եղել հիշյալ գողության գործի մեջ: Այստեղից առաջ են գալիս այն անընդհատ հափշտակությունները, որ կատարվում են տարբեր ցեղերի մեջ և պատճառ են տալիս նրանց մշտական կռիվներին: Վրեժխնդրության մի այսպիսի ձևը շարժական կայքից անցնում է անձինքների վրա: Մի ցեղին պատկանող մարդ իր սպանված ազգակցի արյան փոխարեն կարող է սպանել մի ուրիշ մարդու հակառակ ցեղից, թեև նա բոլորովին անմեղ լիներ: Դա ծագում է այն սկզբունքից, որ ցեղը քրդերի մեջ մի ամբողջ ընտանիք է, կապված թե նյութական, թե բարոյական շահերով, և ցեղը բաղկացնող յուրաքանչյուր անհատը մինը մյուսի փոխարեն պատասխանատու է: Մի այսպիսի կապակցությունը, թողնելով իր վատ կողմերը, ունի և իր հասարակական օգուտները, օրինակ, եթե մի քրդի ոչխարները հիվանդությունից կոտորվեցան, և նա մնաց առանց ապրուստի, այն ժամանակ նրա ցեղակից քրդերի պարտավորությունն է իրանց ունեցածից տալ անբախտին մի-մի ոչխար, մինչև նրա հոտի առաջվա թիվը լրանա:

Երբ որ բեկն ինձ հետ խոսում էր, հեռվից լսվեցան շների խառն ձայներ: Նրա որդիներից երկուսն իսկույն դուրս վազեցին իմանալու, թե ինչ էր աղմուկի պատճառը: Քանի րոպեից հետո հայտնվեցավ Մրհեն, քշելով իր հետ ձիաների մի ամբողջ երամակ:

Սատանան տանի... ասում էր նա ինքն իրեն մրթմրթալով, թևքս ծվատեցին:

Եվ իրավ, մենք տեսանք, նրա թևքից արյուն էր հոսում, և վերքը թողած էր բոլորովին անխնամ, առանց փաթաթելու: Բեկի կանանոցից դուրս եկան մի քանի պառավներ, սկսեցին համոզել Մրհեին, որ վերքը վտանգավոր է, և խնդրում էին,

որ թույլ տա սպեղանի դնել և փաթաթել: Նա խիստ դժվարությամբ ընդունեց:

Վերքը առաջ էր եկած նիզակի ծակելուց: Պառավներից մեկը սկսեց լիզել վերքը և ծծելով դուրս քաշել արյունը: Դա մի զգուշություն էր, չթողնել որ մարմինը վարակվի, եթե վիրավորող զենքը թունավոր է եղել: Այս գործողությունը ինձ զարմացրուց, որովհետե, առաջին անգամն էի տեսնում: Բայց երբ վերջին ժամանակներում, կարդալով հայոց պատմությունը, պատահեցան ինձ Աղեզ կամ Հարալեզ դից անունները, ես հասկացա, թե ինչ պաշտոն էին կատարում հայոց այդ բժիշկ աստվածները: Եվ շատ բնական է, գազանները միշտ իրանց մարմնի վերքը լիզելով են առողջացնում, և նախնական մարդիկ պետք է հետևին նրանց օրինակին:

Այսուամենայնիվ, քրդերի մեջ շատ առաջ է գնացել բժշկության վիրաբուժական մասը. կյանքն ու նրա կարիքներն ուսուցել են նրանց զարգանալ արհեստի այս ճյուղի մեջ:

Բայց ի՞նչ էր այս բոլոր աղմուկի պատճառը, որտեղի՞ց էր բերել Մըհեն այս ձիաները:

Տե՛ս, քաջն այսպես է լինում, ասաց բեկը դառնալով դեպի ինձ, տեսնո՞ւմ ես Մըհեին, մի ձիու փոխարեն բերեց տասը ձիաներ:

Ես հասկացա, Մըհեն կատարել էր այն հափշտակությունը, ինչ որ բեկը քանի որպե առաջ ինձ էր առաջարկում: Նա այս արել էր առանց ոչ ոքի հայտնելու: Առաջին օրը, երբ նա եկել էր Ալանի մոտ և իմացել էր, որ ձին տակավին չեն բերած, առանց նրա հետ խորհուրդ անելու, անհայտացել էր, և ահա դարձավ նա մեծ ավարով: Թեև Մըհեն մեզ ոչինչ չասեց, բայց երևում էր, որ նա կռիվ էր ունեցել քրդերի հովիվների հետ, եթե ոչ, այլապես վիրավորված լինել չէր կարող:

Մըհեն չսպասեց մինչև ընթրիք տային, և խնդրեց մի քանի հացեր և մի մեծ կտոր պանիր, բոլորը կերավ, և խմելով մի ահագին ասան ջուր, գնաց քնելու: Խղճալին երեք օր էր, որ մի որպե ևս հանգստացած չէր:

Գիշերից բավական անցել էր, բայց տակավին վրաններից շատերի մեջ լույս էր երևում: Մեր ընթրիքը տվեցին. նա պատրաստված էր խիստ պարզ կերակուրներից, որոնց մեջ գլխավոր տեղն էր բռնում մի ամբողջ խորոված գառը:

Ընթրիքից հետո բեկը կամեցավ մեզ զվարճացնել և կանչել տվեց մի երգիչ: Նա մի փոքրիկ մարդ էր, ոտքերով կաղ, որ շատ նմանում էր մեր աշուղներին, որոնք հազիվ ազատ են լինում մի որևիցե մարմնական արատից: Երգիչն ածում էր ջութակի վրա:

Ինձ մինչև այնօր չէր պատահել լսել մի երգ, որ այնքան հատկանիշ լիներ ազգային բնավորության, որ այնքան արտահայտող լիներ ժողովրդական ոգուն, որպես քրդի երգը: Քրդի երգը լսելիս, մարդ միշտ երևակայում է՝ իրան – քրդին, նիզակը ձեռին, սեգ նժույգի վրա նստած, կայծակի պես սլանում է լեռների մեջ...

Քուրդ աշուղի երգածները հասարակ տաղեր չէին. նա երգում էր մի ամբողջ վեպ, որ ժողովրդական պոետը առել էր կենդանի անցքերից: Դա մի քաջազնական բանաստեղծություն էր, որի մեջ խիստ ազդու կերպով նկարագրված էր այն արյունահեղ կռիվը, որ ունեցել էր բեկը քրդերի մի ուրիշ ցեղի հետ, և որի մեջ սպանվել էին նրա երկու որդիներն և ավար էին առնվել նրա հոտերը:

«Այսպես, ասում էր Ասլանը, մի ժամանակ մեր նախարարների տներում երգում էին Գողթան երգիչները, բայց նրանց ձայնը լռեց այն օրից, երբ հայերի մեջ քաջազնական հոգին հանգավ»...

Աշուղի բոլոր երգեցողության ժամանակ տխուր էր բեկը: Վրեժխնդրության արյունը բորբոքվում էր նրա աչքերում, որովհետև նա լսում էր սիրելի որդիների արյունոտ կռիվը, որի մեջ այնքան շատ սպանեցին նրանք և սպանվեցան...

Նույն միջոցին վարագույրի հետքից, որ բաժանում էր մեզանից կանանոցը, լսելի եղան դառն հեկեկանքի ձայներ: Մի աղախին դուրս եկավ այնտեղից, և մոտենալով բեկին, ասաց. «Տիկինը խնդրում է, որ այս երգը չերգեն»:

Ո՞վ էր տիկինը: Դա նույն տղամարդի ամուսինն էր, որի քաջագործություններն էր երգում աշուղը, և որը սպանված էր...

Ճշմարիտն ասած, ինձ վրա ևս խիստ դառն տպավորություն գործեցին վիպասանի խոսքերը, որոնք ազդում էին կորով և ցավակցություն:

Երևի ինքն բեկն ևս ուրախ տրամադրության մեջ չէր. նա մեզանից ներողություն խնդրեց և գնաց քնելու: Նրա գնալուց հետո երգիչը նույնպես հեռացավ: Այնուհետև Ասլանը ինձ պատմեց, թե այս անցքը պատճառ էր տվել եղիդիների ցեղի տոհմային ոխակալությանը մի ուրիշ ցեղի հետ, որ Վանա նահանգում նշանավոր է իր վայրենի բարբարոսությամբ, որոնց ձեռքում այնքան տանջված են հայերը...

Այս լսելուց հետո ես մասամբ հասկացա Ասլանի եզիդիների բեկի մոտ գալու նպատակը, հասկացա նաև, թե ինչ խորհուրդ ուներ Կարոյի նամակի մեջ այն մասը, որով առաջարկում էր ծերունի որսորդին եզիդիների բեկի մոտ գնալ, և նա ստանալով նամակը, էլ չսպասեց, գիշերով ճանապարհ ընկավ: Դա մի քանի շաբաթ առաջ էր, և նամակը մի դիպվածով իմ ձեռքը ընկավ...

Մեզ համար ևս անկողին պատրաստեցին քնելու: Բայց Ասլանը երկար նստեց. նա պատրաստում էր մի քանի նամակներ, որ վաղ առավոտյան պետք է Մըհեն տանե: Նա ինձ չասաց, թե ումն է գրում նամակները և ոչ ես համարձակություն ունեցա հարցնելու, միայն նկատեցի, թե խեղճ Մըհեն այնպես վիրավոր, ո՛րպես կարող էր ճանապարհ գնալ:

Կգնա, ասաց նա, այնպիսի վերքերը Մըհեի համար նշանակություն չունեն:

Որքա՞ն անգութ են այս մարդիկը... մտածում էի ես:

Ես սպասել չկարողացա, մինչև Ասլանը վերջացներ իր գրությունները. հենց գլուխս դրի բարձի վրա, քունս տարավ: Բայց երբ աչքս ընկավ նրա նամակներից մեկի վրա, տեսա, նրա գրվածքը ոչ մի ազգի տառերի չէին նմանում, կարծես դա մի առանձին հնարած գիր լիներ, որի գաղտնիքը միայն գրողին և ստացողին էր հայտնի...

Վաղ առավոտյան Ասլանը ինձ զարթեցրուց: Ես շատ նեղացա: Այս մարդը դևի նման քուն չուներ, ինձ էլ անհանգիստ էր անում: Մրհեն արդեն գնացել էր. ես նրան տեսնել չկարողացա: Բայց Ասլանը, նկատելով իմ վրդովմունքը, մի առանձին կարեկցությամբ ասաց.

Ես գիտեի, որ քունը քաղցր էր քեզ համար, բայց ես ցույց կտամ քեզ մի տեսարան, և դու կներես, որ քեզ անհանգիստ արեցի:

Նույն միջոցին ես լսեցի մի տխուր երգի ձայն.

«Այն քաջ մարդու շապիկն է դա,
Որ իմ ձեռքով կարեցի.
Արյունոտ է, կարմիր ներկած,
Արտասուքով լվացի:

Դա շապիկն է այն քաջ մարդու,
Որ քեզի հայր կոչվում է,
«Վրրե՛ժ, վրրե՛ժ չար ոսոխից»
Գերեզմանից կանչում է:

Դե՛, մեծացիր, իմ նազելի,
Չարի արյունը խմե՛,
Քո մոր սրտին մխիթարանք,
Ուրախություն պարգևե՛»:

Սարսափելի՜ մի տեսարան էր այդ: Մի մանկահասակ տիկին նստացրել էր իր փոքրիկ երեխային մոխիրների կույտի վրա, և նրա վզին գցել էր արյան մեջ շաղախված մի շապիկ: Նա մոխիրը ճանկերով առնում էր գետնից, ցրվում էր իր գլխի վրա, լաց էր լինում, և դառն ձայնով եղանակում էր հիշյալ երգը:

Այս այն տիկինն է, ասաց Ասլանը, որ գիշերը իր աղախնին ուղարկեց բեկի մոտ, խնդրելու, որ չասել տա այն երգերը, որոնք հարուցանում էին նրա մեջ տխուր զգացմունքներ: Ամեն առավոտ, արևածագից առաջ, ես տեսնում եմ սրան, այսպես լաց է լինում, սովորեցնում է իր զավակին վրեժխնդիր լինել հոր մահվան

համար: Սովորեցնում է քաջ լինել...: Այսպես կրթում է դյուցազնական մայրը իր որդուն, այսպես պատրաստում է նրան այն կյանքի համար, որ առանց սրի և արյունի կյանք չէ:

Մի առանձին զգացմունքով արտասանեց Ասլանը այս խոսքերը: Ռոպեական լռությունից հետո նա շարունակեց.

Բայց ի՞նչ է սովորեցնում իր զավակին հայ մայրը: Սովորեցնում է խոնարհ և համբերող լինել... Եվ ստրկությունը ուսանում է որդին օրորոցի մեջ...: «Խոնա՛րհ և համբերո՛ղ լինել»... գեղեցիկ խոսքեր են, քրիստոնեական ընկեր՝ հաշտության խոսքեր են: Բայց մենք բոլորովին ուրիշ աշխարհում ենք ապրում. մեզ դեռևս պետք է հետևել այն օրենքին, որ ասում է՝ «ակն ընդ ական»:

Ասլանը լռիկ մեկն էր, բայց երբ նա սկսում էր խոսել, էլ խոսքերին վերջ չկար:

Քուրդ կինը իր զավակներից գազաններ է զարգացնում, ասաց նա. բայց հայ կինը պատրաստում է գառներ: Ի՞նչ համեմատություն կա այս երկուսի կենակցության մեջ. չէ՞ որ վերջինը պետք է զոհ գնա իր տկարությամբ առաջինի կատաղությանը: Արդարև, ես ընդդեմ եմ վայրենության, բայց անձնապաշտպանությունը սուրբ է մարդու համար նույնքան, որքան արդար վրեժխնդրությունը:

Ասլանի խոսակցությունը ընդհատեց մի ծառա, որ ներս մտնելով ասաց, թե բեկը իր առանձնարանում կոչում է նրան: Նա իսկույն վեր կացավ գնաց: Ես մնացի մենակ: Նույն միջոցին իշխանի աղջիկները ներս մտան, հավաքեցին մեր անկողինները: Նրանցից մեկը ջուր բերեց և սկսեց իր ձեռքով ածել, որ ես լվացվեմ: Լեռների այս հարազատ կույսը մի սիրուն աղջիկ էր, և խիստ հրապուրիչ իր վայրենի գեղեցկությամբ:

Քո անկողինը ես էի պատրաստել, ասաց նա: Դու հանգիստ քնեցի՞ր, լավ երազներ տեսա՞ր:

Լավ երազներ տեսա: Ես ամբողջ գիշերը խոսում էի մի աղջկա հետ, որը այնպես գեղեցիկ էր, որպես դու:

Այս խոսքը ես ասեցի բոլորովին կատակով, բայց նա շարժեց սիրուն օրիորդի սիրտը, և նրա արտասուքի հետ դուրս թափեց մի գաղտնիք, որ ոչ սակավ զարմացրուց ինձ:

Ես գեղեցիկ չեմ, ասաց նա, ես մի անպետք լաթի կտոր եմ, որ ոտքի տակ են գցում...

Ես ոչինչ չգտա նրան պատասխանելու, որովհետև չէի իմանում, թե ի՞նչ մտքով է ասում այդ: Նրա եղբայրները ներս մտան. օրիորդը հեռացավ:

Արևը նոր սկսեց ծագել:

Նույն միջոցին բեկի առանձնասենյակից ետ դարձավ Ասլանը, ինձ հայտնեց, թե ինքը մի ոչ այնքան հեռու տեղ պետք է երթա, և պատվիրեց սպասել մինչև իր վերադարձը:

Ձիերը վրանի առջև պատրաստ էին. նա և բեկը հեծան, և առնելով իրանց հետ մի քանի ծառաներ, հեռացան:

Ո՞ւր են գնում, հարցրի բեկի որդուց, որ ինձ մոտ նստած էր:

Մեզանից ոչ այնքան հեռու մի ավերակ բերդ կա, հայրս միտք ունի նորոգել տալու, գնում են այն բերդը տեսնելու, ասաց նա:

Ինձ շատ հետաքրքրական չէր այդ, որովհետև ես ուր որ գնում էի, միշտ ավերակ բերդեր էի տեսնում: Վանա կողմերի լեռները լիքն են ավերակ բերդերով, և նրանք ամենևին չէին գրավում ինձ: Բայց նույն րոպեում իմ միտքը գրավել էր գեղեցիկ օրիորդը. մտածում էի՝ թե այն ի՞նչ խոսք էր, որ նա ասաց ինձ, և ինչո՞ւ այնպես ակամա փղձկեցավ նա: Բայց ո՞րտեղ մյուս անգամ կարող էի տեսնել նրան:

Շուտով մեզ նախաճաշիկ տվեցին: Քրդի նախաճաշիկը շատ համեղ է լինում. նա պատրաստված է սերը, կարագը, մածունը մեղրի հետ խառնած մի բաղադրությունից, և համեմած է լեռնային բույսերով: Հացը նրանք թխում են երկաթյա լայն կասկարայի վրա: Ես վաղ առավոտյան տեսնում էի, թե որպես

կանայք փութաջան կերպով հաց էին պատրաստում: Եվ չնայելով, որ բեկը մի ամբողջ ցեղի գլխավորն էր, դարձյալ նրա կանանց, աղջիկների և հարսների մեջ չէր երևում այն, այսպես ասած, տիկնության անշարժությունը, որ տիկինները հանգիստ նստած, տնային բոլոր գործերը աղախիններին և սպասավորներին են կատարել տալիս: Քրդի կինը, թե իշխանի տիկին լիներ նա և թե հասարակ հովվի, իր տնային գործերը իր ձեռքովն է կատարում: Քրդի տնտեսության մեջ անգործ է միայն տղամարդը: Նա առավոտյան վեր է կենում, կամ իր ձիու հետ է խաղում, կամ իր զենքերն է մաքրում, կամ վառոդ ու գնդակ է պատրաստում, և եթե ուրիշ գործ չունի, մի ընկեր է գտնում, և նստում է նրա հետ, ծխում է ու իր գլխի անցքերն է պատմում: Գլխավոր արհեստը, որի մեջ նա շահ է բերում իր ընտանիքին, է ավազակությունը, այս գործի մեջ քուրդը ծույլ չէ:

Նախաճաշիկից հետո բեկի որդիքը կամեցան ինձ զվարճացնել և առաջարկեցին գնալ որսորդության: Ես ընդունեցի: Որսորդության համար ամեն ինչ հոգացել էին. ձիերը, շները և բազեներն արդեն պատրաստ էին: Մենք առավոտյան հովով դուրս եկանք: Այն հովտի մեջ, ուր գետեղված էին եզիդիների վրանները, կար մի ընդարձակ, կանաչապատ դաշտ: Այստեղ բեկի որդիքը կամեցան մի փոքրիկ ձիարշավ հանդիսացնել: Վրանաբնակների կանայք կանգնած, նայում էին մեզ վրա: Նրանք խիստ վարպետ կրիտիկոսներ են տղամարդի արիությունների:

Ինձ դժվար է նկարագրել, պետք է աչքով տեսնել, որ հասկանալ, թե որքան ճարպիկ, որքան արագաշարժ և որքան դևի պես խորամանկ է քուրդը, երբ նա հեծած է ձիու վրա: Ձին ամենայն արագությամբ վազելու ժամանակ՝ քուրդը ճախարակի նման պտույտվում է նրա ամեն կողմերը: Երբեմն տեսնում ես, նա մի թռիչք գործեց, ձիու պարանոցովն անցավ, և կրկին նստեց թամբի վրա: Երբեմն տեսնում ես, նա իր ոտքերը ասպանդակի մեջ թողնելով, կռացավ, և ձեռքով գետնից հավաքում է քար, փայտ կամ իր ձգած նիզակը, և նրանցով կարկտի նման մինը մյուսի ետևից ռմբակոծում է իր հակառակորդին, որին հալածում է: Բայց ձին նույն միջոցում արագ վազում է առանց կանգնելու: Եվ գլխավորը, որ միջոց է տալիս քրդին պատերազմելու ձիու վրա, այն է, որ նրա ձեռքերն ամենևին չեն զբաղված իր նժույգի սանձը կառավարելով. նա սանձը բոլորովին բաց է թողնում, և իր ծնկների զանազան շարժմունքները բավական են ցույց տալու ձիուն իր ընթացքի ուղղությունը: Եվ խելացի անասունը այն աստիճան

վարժված է, որ բոլորը հասկանում է, և համարյա գուշակում է իր տիրոջ միտքը: Այսպիսով ձիավորի ձեռքերն ազատ են մնում, և նա կարողանում է իր ձին դեպի զանազան կողմերը պտտացնել և միևնույն ժամանակ գործածել իր զենքերը, հրացան արձակել, դարձյալ լեցնել, դարձյալ արձակել, թեև ձին անդադար շարժողության մեջ է: Մի խոսքով, ձին և քուրդը գործում են, որպես մի ամբողջ մարմին, որին մի կամք և մի նպատակ է կառավարում:

Այսպես ես տեսա բեկի որդիներին, որոնք մի փոքրիկ ձիարշավ կատարեցին այն դաշտում: Նրանք հրավիրեցին ինձ ևս մասնակից լինել, բայց ես հրաժարվեցա, որովհետև բոլորովին անվարժ էի, և ինձ խայտառակել չուզեցի:

Բայց ինձ բոլորովին զարմացրին նրանց ձիերը: Չափազանց լավ կրթված էին արշավանքի համար: Քուրդն երբեք իր նժույգը չէ տալիս ուրիշին հեծնելու, թեև նա իր եղբայրը լիներ, որովհետև նրանք երկուսը ծանոթ են միմյանց բնավորությանը. մի օտար մարդ կարող էր հակառակ վարված լինել ձիու վարժությանը և վայրենացնել նրան: Այս պատճառով առած է դարձել քրդերի մեջ ասել, թե «երկու բան չէ կարելի ուրիշին տալ հեծնելու համար, մեկը՝ կինը, մյուսը ձին»:

Մեր որսորդությունը բավականին հաջող անցավ: Ես թեև ձիարշավի մեջ ցույց տվի իմ կատարյալ անկրթությունը, բայց որսորդության մեջ մի փոքր երեսս պարզացրի: Քրդերը, սովորած լինելով ավելի նիզակի, ատրճանակի և սրի կռիվներում, հրացան արձակելու և նպատակին դիպցնելու մեջ շատ վարժ չեն լինում: Ես քանիցս անգամ կարողացա վայր ձգել օդի մեջ թռչող կաքավին, կարողացա գետին գլորել նապաստակին իր փախչելու միջոցին, բայց նրանցից միայն երկուսին հաջողվեցավ այդ անել:

Ասլանը ինձ հետ ժամանակ չորոշեց, թե երբ կվերադառնա, այս պատճառով ես շտապում էի շատ չուշանալ, մտածելով, գուցե նա եկած կլիներ: Դրա համար մենք վերադարձանք բեկի վրանը, երբ կեսօր էր: Ասլանը դեռ եկած չէր:

Ես շատ սոված էի, բայց ճաշը ուշ տվեցին, որովհետև մեր որսած թռչուններից և երեներից ևս պետք էր մի բան պատրաստել. բացի դրանից, սպասում էին բեկի և Ասլանի գալուն:

Ես չուզելով անգործ նստել վրանի տակ և ինքնակոչ հյուրի պես սպասել, մինչև ուտելու մի բան տային, դուրս եկա այնտեղից և սկսեցի դիմել դեպի փոքրիկ վտակը, որ հոսում էր հովտի միջով:

Կեսօր էր: Այս ժամին հովիվները քշում են ոչխարները վրանների մերձակա մակաղատեղիներում, ուր գնում են կնիկները և աղջիկները կաթը կթելու: Նրանք արդեն իրանց գործը վերջացրել էին, և կաթնով լի սափորները գլխների վրա դրած, վերադառնում էին ոչխարների հանգրվանից: Քիչ էր պատահում, որ այդ աղջիկները կամ մանկահասակ կանայք իմ մոտով անցնելիս, որևիցե կատակ կամ սրախոսություն չարձակեին դեպի ինձ: Նրանք մի բան էին ասում, և առանց պատասխանին սպասելու, ծիծաղելով անց էին կենում: Ես հիմարի պես նայում էի նրանց ետևից և լուռ էի մնում: Վերջապես հանդիպեց նա, որին ես որոնում էի. Թութին, այսպես էին կոչում այն աղջկան, որ առավոտյան իմ լվացվելու ժամանակ թողեց իմ մտքում մի կասկածավոր կարծիք. այժմ նա դառնում էր ոչխարների հանգրվանից, և որպես իր ընկերուհիքը, կաթնով լիքը սափորը գլխին դրած: Նրա հետն էր այն մանկահասակ կինը, որից առավոտյան լսեցի աղետալի երգը: Նրանք տեսնելով ինձ, բաժանվեցան իրանց խմբից և եկան ինձ մոտ:

Կաթ կխմե՞ս, եղավ Թութիի առաջին խոսքը:

Թեև ես սովորություն չունեի հում կաթ խմելու, բայց Թութիի խոսքը չկոտրելու համար, ընդունեցի նրա հրավերը: Նա լեցրուց փոքրիկ փայտյա գավաթը, որ իր հետ ուներ, և ժպտելով տվեց ինձ:

Նրանք նստեցին վտակի ափի մոտ հանգստանալու: Եվ իրավ, բավական հոգնած էին, որովհետև հեռու տեղից էին գալիս: Թութին սկսեց վտակի սառը ջրով լվանալ իր բորբոքված երեսը և հետո սրբեց հագուստի դրոշակով: Նրա ուղեկիցը լուռ էր. ցերեկով ես ավելի պարզ կարողացա նշմարել նրա գեղեցիկ երեսի տխուր գծերը:

Ես ուզեցի զբաղեցնել նրանց:

Դուք ունեք շատ աղախիններ, ասեցի ես, էլ ինչո՞ւ եք ինքներդ այսքան նեղություն քաշում:

Մենք խո հիվանդ չենք, պատասխանեց Թութին, որ հանգիստ պառկենք ու ոչինչ չշինենք:

Աղախինն էլ ունի իր գործերը, պատասխանեց մյուսը ավելի խոհեմ կերպով:

Ընկերիդ որտե՞ղ ես թողել, հարցրուց Թութին:

Ես իմացա, որ Ասլանի մասին է հարցնում:

Քո հոր հետ գնացել են, չեմ իմանում որտեղ:

Նրա սրտում սատանա է նստած, դու գիտե՞ս, հարցրուց Թութին բարկացած ձայնով:

Ինչո՞ւ ես այսպես խոսում, խենթ, զգուշացրեց նրան տիկինը և սկսեց կշտամբել: Ասլանը շատ լավ տղա է:

Բայց ձյունի պես սառն է նա:

Ինչո՞ւ, նրա՞ համար, որ քեզ հետ սիլի-բիլի (սեթևեթ) չէ՞ անում:

Այս երկուսի վիճելուց ես իսկույն հասկացա Թութիի ատելության պատճառը դեպի Ասլանը: Երևում էր, խղճալի աղջիկը սիրում էր նրան, և սառնասիրտ, անգութ Ասլանից մերժված էր եղել: Բայց Թութին չհանգստացավ տիկնոջ խոսքերով, և ավելի բարկանալով ասաց.

Ես մի՛շտ կասեմ, նրա սրտում սատանա է նստած. նա խիղճ չունի. դրա համար էլ ոչ մի աղջիկ նրան լավ տղամարդ չի ասի...

Ես նկատեցի նրա աչքերի արտասուքը. նա էլ չսպասեց, առեց իր սափորը և սկսեց դիմել դեպի վրանները:

Նրա գնալուց հետո տիկինը ինձ պատմեց, թե մի օր բեկի վրանում մի քանի քուրդ իշխաններ ժողով են ունեցել, նրանց մեջն է եղել և Ասլանը: Ժողովի խորհրդածությունը հասել է տաք վիճաբանության, որի մեջ Աբդալլահի որդի Ահմեն խոսքով վիրավորել է Ասլանին: Այս Ահմեն նշանավոր էր քրդերի մեջ իր ժանտ բնավորությամբ և միևնույն ժամանակ իր տարօրինակ ուժով: Ասլանը չէ համբերում, հարձակվում է նրա վրա, և երեխայի նման կաշկանդելով, խլում է ժողովի միջից, և վրանից դուրս քարշ տալով, կամենում է սպանել նրան: Ժողովի բոլոր իշխանները վրա են թափվում, հազիվ կարողանում են ազատել վիթխարի Ահմեին Ասլանի ձեռքից: Թութին տեսնում է այս կռիվը, և «այն օրից, ասաց տիկինը, խեղճ աղջիկը գժված է Ասլանի համար»...

Բայց նա որքան քաջ է, այնքան և լավ մարդ է, ավելացրուց տիկինը: Շատ անգամ նա մխիթարել է ինձ սիրելի ամուսնիս մասին, շատ անգամ խրատներ է տվել, թե որպես պետք է կրթեմ սիրուն զավակիս: Նա մի կատարյալ շեյխ է, միայն դիրքն է պակաս...

Ինձ շատ գրավեց տիկնոջ համակրական զգացմունքը դեպի ազնիվ մարդը:

Թութին խենթ է, ասաց նա, չէ ճանաչում նրան:

Եվ նա դիմեց դեպի վրանները, ինձ թողնելով վտակի ափի մոտ:

Ասլանը և բեկը վերադարձան խիստ ուշ, քան թե մենք մտածում էինք: Եկածին պես նա մի փոքր հաց խնդրեց, կերավ, և ինձ պատվիրեց, որ պատրաստվեմ, որովհետև կես ժամից հետո ինքը պետք է ճանապարհ ընկներ դեպի Վան գնալու: Նույն միջոցին նա բաց արեց թղթերի մի պահարան, և կամենում էր այնտեղ դնել մի հաստ թերթ, որի վրա երևաց ինձ մի նկարված պատկեր: Ես մոտեցա, որ տեսնեմ պատկերները: Նա չգաղեց ինձանից և ցույց տվեց:

Դա ավերակ բերդի պատկերն էր, որին գնացել էր նա հետազոտելու: Թղթի վրա երևում էր բերդը իր աշտարակներով և կիսակործան փլատակներով, երևում էին լեռները, շավիղները և բերդի բոլոր մերձակայքը, այնքան կենդանի կերպով նկարված, որ կարծես իսկականը լիներ: Դա Ասլանի շնորհալի ձեռքի գործն էր: Սև մատիտը ամենայն ճարտարությամբ հնազանդվել էր նրան: Եվ ես առաջին

անգամ տեսնում էի մի այսպիսի հիանալի պատկեր:

Ասլանը տեսնելով, որ ես շատ գրավվեցա, ցույց տվեց ինձ մի քանի ուրիշ թղթեր ևս, բայց նրանք պատկերներ չէին, ես նրանցից ոչինչ հասկանալ չկարողացա, ինձ երևում էին միայն թղթի վրա խազխզած սև գծեր, որոնք բաժանված էին գույնզգույն ներկերով:

Դրանք ի՞նչ են, հարցրի Ասլանից:

Վանա նահանգի աշխարհագրական քարտեզներն են, պատասխանեց նա:

Ես դարձյալ ոչինչ հասկանալ չկարողացա:

Այս թղթերի վրա, ասաց նա, նկարված են Վանա նահանգի բոլոր գյուղերը, լեռները, գետերը, դաշտերը, մի խոսքով, ինչ որ ստեղծել են բնությունը և մարդիկ:

Ցույց տուր մի գյուղ, ասեցի նրան:

Նա ցույց տվեց փոքրիկ o-ի պես մի բան, որի մոտ խազած էր նույնպես փոքրիկ մի խաչ:

Դա, ասաց, սուրբ տիրամոր գյուղն է, որտեղ դու ուխտ էիր գնացել: Իսկ այն խաչը վանքն է:

Այս ի՞նչպես գյուղ է, որտեղ ոչ մի մարդ չէ երևում, հարցրի ես:

Նա ծիծաղեց և ոչինչ չպատասխանեց:

Դրանք է՞լ դու ես նկարել, հարցրի ես:

Նա գլխով շարժեց, թե այո՛:

Բայց ի՞նչ բանի պետք են դրանք:

Բժիշկն երբ որ կամենում է բժշկել մի մարդու հիվանդությունը, նախ և առաջ պետք է ծանոթանա նրա մարմնի կազմվածքի հետ, պատասխանեց նա: Եվ մենք, եթե կամենում ենք մեր հայրենիքին որևիցե օգուտ մատուցանել, նախ և առաջ պետք է ճանաչենք նրան:

Մեր ձիերը վրանի առջև կանգնած էին. ինձ համար պատրաստել էր տվել բեկը մինը իր ձիերից: Ես հայտնեցի նրան, թե ինչ պայմանով էի ընդունել ինձ ընծայած ձին հայ վրանաբնակների գլխավորից, և ավելացրի, թե ես այժմ իրավունք ունեի նրա տված պարգևը ինձ հետ տանել, որովհետև իմը չգտնվեցավ: Ուրեմն բեկին պետք չէր իր ձիերից մեկը անհանգիստ անել:

Ձեր ձին գտնվածի հաշվումն է, որովհետև նրա փոխարեն մենք ունենք տասը հատ, ասաց բեկը ծանր կերպով: Բայց հայ վրանաբնակների գլխավորի քեզ ընծայած ձին ես վաղուց արդեն դարձրել եմ իր տիրոջը:

Ես ստիպվեցա ընդունել բեկի պարգևը, որի վրա ավելացրուց նա մի զույգ ատրճանակ, ասելով.

Այս ատրճանակները նույնպես ընդունեցեք իմ կողմից որպես ընծա, դրանք Բախչիսարայի ընտիր գործ են: Երբ որ կհաջողվի ձեզ դրանցով սպանել ձեր թշնամիներից մեկին, միշտ հիշեցեք եզիդիների բեկին:

Ասլանը մինչ այն աստիճան ընտանեցած էր բեկի գերդաստանի հետ, որ մինչև անգամ մտավ կանանոցը և ամենի հետ մնաք բարյավ ասաց: Բոլորը շատ սիրով մեզ ճանապարհ դրին, միայն մի հոգի դժգոհ էր. դա էր գեղեցիկ Թութին, որ վրանի ետևում մենակ կանգնած, լաց էր լինում...

Արևը մտավ, երբ մենք հեծանք ձիերը: Ես չկարողացա հասկանալ, թե ի՞նչ էր պատճառը, որ Ասլանը միշտ գիշերով էր ճանապարհ գնում:

ԽԴ

ԳԻԺ ՏԵՐՏԵՐԸ ԵՎ ԲԺԻՇԿԸ

Երկրորդ ավուր առավոտյան պահուն մենք հասանք ոչ այնքան հեռու Վանից մի հայաբնակ գյուղ: Այստեղ, ասաց Ասլանը, պետք է փոքր ինչ հանգստանալ:

Ինձ շատ հաճելի էր նրա խոսքը, որովհետև ամբողջ գիշերը չէինք քնել, անդադար ճանապարհ էինք եկած:

Նա ձին քշեց դեպի մի տուն, որ գյուղի քահանային էր պատկանում, ես էլ հետևեցի նրան: Քահանան հայտնի էր այս կողմերում իր մականունով՝ «դալի քեշիշ» որ նշանակում է գիժ տերտեր, բայց ոչ այն տեսակ գիժերից, որոնք խելք չունեն, այլ այն տեսակներից, որոնք մեր գրաբար լեզվում արտասանվում են բառերովս «խոլ» կամ «վիրագ»:

Մենք հասանք նրա տանը նույն ժամանակներում, երբ նա, մի քանի մարդկանց իր դռան առջև կապած, ծեծ էր տալիս:

Հը՛մ, տերտեր, էլ ի՞նչ կա, ասաց Ասլանը նրան տեսնելով: Դարձյալ արդարության գավազանը ձեռք ես առել...

Այս անպիտաններին պետք է մի փոքր խրատել... պատասխանեց նա անփույթ կերպով և մոտեցավ մեզ: Դե՛, ցած իջեք, Վանից նոր բերել տված լավ արաղ և գինի ունեմ:

Բայց մինչև մենք կխմենք ձեր լավ արաղն ու գինին, դուք հրամայեցեք, որ այս «անպիտաններին» արձակեն, ասաց Ասլանը ծիծաղելով:

Ոչ, դուք իմ դատաստանական գործերը մի՛ խառնեք, անպիտանները պետք է պատժվեն, ասաց նա: Գնանք տուն:

Հանցավորներն երկու քրդեր էին, որոնք, ասում էր տերտերը, գողացել են գյուղի նախիրից երեք կովեր: Ասլանը այս ասելով, այլևս չմիջնորդեց. մտանք տերտերի տունը: Նա մեզ տարավ մի սենյակ, որ իր հյուրանոցն էր և միևնույն ժամանակ քնարանը, բայց տերտերը նրան կոչում էր դիվանխանա, այսինքն, դիվանատուն:

Ես մտածում էի, թե այնտեղ կգտնեմ տեր Թոդիկի սենյակի նման զանազան կախարդական գրքեր կամ Այսմավուրք. բայց մի թղթի պատառ անգամ չկար

այնտեղ: Այնտեղ կային՝ նիզակներ, հրացաններ և զանազան տեսակ զենքեր:

Տերտերը, որպես երևում էր, առաջուց գիտեր Ասլանի նույն ժամուն իր տունը գալը, գիտեր նաև, թե որտեղից է գալիս նա: Ես իսկույն հասկացա, որ Ասլանը և «գիժը» նախածանոթներ էին, գուցե շատ մոտ բարեկամներ: Բայց ի՞նչ գործ ուներ խելացի Ասլանը «գժի» հետ:

Տերտերը բավական բարձրահասակ և ցամաք մարդ էր. նրա կազմվածքի բոլոր գծերից երևում էր վայրենություն: Ինչ որ ավելի սարսափելի էր և անախորժ, էր նրա ձայնը, որ խոսելու միջոցում որոտում էր: Նրա ձախ ձեռքի երեք մատները կտրած էին, երևի թրով, իսկ գլխի ու պարանոցի վրա նույնպես վերքի նշաններ կային: եթե Ասլանը չասեր ինձ, թե նա քահանա է, ես կհամարեի «գժին» մի ավազակ, որ իր ամբողջ կյանքը անցուցել էր հափշտակություններով և մարդասպանությամբ:

Հենց որ մտանք «դիվանատունը», նա մոտեցավ մի պատուհանի, վարագույրը ետ քաշեց և այնտեղից դուրս բերեց մի ահագին շիշ լիքը արաղով. նախ լեցրուց ինքը խմեց, հետո տվեց Ասլանին, և ապա ինձ առաջարկեց, ասելով.

Ա՛ռ խմիր, ոսկորներդ կպնդացնե, հոգնած ես:

Տեսնելով ահագին բաժակը, ես սարսափեցա:

Արաղ խմելու սովորություն չունեմ, ասեցի:

Ինչո՞ւ, տիրացու, հարցրեց նա, իր սոսկալի աչքերով ուղիղ իմ երեսին նայելով:

Տիրացու չէ, պատասխանեց Ասլանը:

Բայց շատ նման է, ասաց նա հեգնական ձայնով:

Մենք նրան տիրացությունից ազատեցինք, պատասխանեց Ասլանը խորհրդական ձայնով:

Այդ լավ է... խոսեց նա և մոտեցավ մի ուրիշ պատուհանի: Ես կտամ քեզ «կարմիր հարսի արաղ», ասաց նա և դուրս բերեց վարագույրի ետևից մի ուրիշ շիշ, լցրած դեղնագույն ըմպելիքով:

Ես նրանից խմեցի, որովհետև բավականին քաղցր էր և ախորժելի: Հետո տերտերը մոտեցավ լուսամուտին և ձայն տվեց:

Տիրոխնի, սատանան քեզ տանի, որտե՞ղ ես կորե:

Իսկույն հայտնվեցավ մի կարճլիկ հասակով կին, և սկսեց Ասլանի հետ բարովել: Դա տերտերակինն էր, բավականին համակրական մի կին:

Գնա՛, այդ նոր հյուրի երեսն էլ պաչիր, քոռացած, ասաց «գիժը» իր կնոջը:

Նա գրկեց ինձ և սկսեց երեսս համբուրել:

Դե՛, հիմա գնա ինչ «հոգու բաժին» որ ունես, բոլորը բեր, դրանք քաղցած են:

Երեցկինը մի թեթև ժպիտ գործեց փոքրիկ երեսի վրա և դուրս վազեց: Երևում էր, նա շատ ուրախ էր իր հյուրերով, և գնաց մեզ համար նախաճաշիկ պատրաստելու:

«Գիժը» փոքր առ փոքր սկսեց ինձ դուր գալ. նրա առաջին ժանտությունը, որ ինձ վրա վատ տպավորություն գործեց, կարծես թե անցավ, և նա երևում էր ինձ մի մարդ չափազանց պարզ և բարեմիտ:

Ասլանը հարցրուց տերտերից, թե ո՞րտեղ են պահված իր «իրեղենները»: Նա ցույց տվեց մի ուրիշ սենյակ, և Ասլանը առանց առաջնորդի մտավ այնտեղ: Ես մնացի տեր հոր հետ մենակ:

Կարդացե՞լ ես, հարցրուց նա ինձանից:

Կարդացել եմ, պատասխանեցի ես:

Ո՞ւմ մոտ:

Մեր թաղի քահանայի, տեր Թոդիկի մոտ:

Հասկացա...: Դեռ չէ՞ սատկել այն ավազակը:

Մնում է, պատասխանեցի ես: Բայց դուք ո՞րտեղից եք ճանաչում նրան:

Ո՞վ չէ ճանաչում այն անպիտանին. նա Դատվանի «զզիրն» էր, էլ չարություն չթողեց, որ չգործեր: Վերջը «ռեսին» սպանեց, փողերը կողոպտեց, փախավ, եկավ Սալմաստ, այնտեղ անունը փոխեց, և ասաց, թե անապատի ճգնավոր եմ, այսպիսով քահանա դարձավ. հիմա սկսել է կախարդություններով ժողովրդին խաբել: Այդպես չէ՞:

Այս խոսքերը լսելով, ես բոլորովին զարմացա:

Դու ինչպե՞ս պրծար նրա ձեռքից, հարցրուց ինձ:

Փախա նրա ուսումնարանից:

Խելացի բան տեսար: Երանի՛ թե Կարոյի հետ փախած լինեիր. հիմա մի օրինավոր մարդ դարձած կլինեիր... Ա՛խ, թե մի անգամ ձեռքս կընկներ այն անպիտանը....

Ի՞նչ կանեիք, հարցրի ես ծիծաղելով:

Ի՞նչ պետք է անեի, իր հանգուցյալ հոր մոտ կուղարկեի...

Մեր խոսակցությունը ընդհատեց մի մարդ, որ դուրս եկավ այն սենյակից, ուր մտել էր Ասլանը:

Նա աչքերին ակնոցներ ուներ դրած և ոտքից գլուխ հագնված էր եվրոպական ձևով: Ես առաջին անգամ տեսնում էի այսպիսի հագուստով մարդ: Նույն միջոցին ներս մտավ և երեցկինը նախաճաշիկի մատուցարանը ձեռին բռնած, և տեսնելով եվրոպացուն, երեսը խաչակնքեց, ասելով.

Վա՛հ, տեր Հիսուս, չարը տանես, բարին բերե՛ս...

Տերտերը մի անկյունում կանգնած ծիծաղում էր: Ես լավ զննեցի, տեսա, որ եվրոպացին ոչ այլ ոք էր, եթե ոչ Ասլանը, միայն կերպարանափոխ եղած, որպես շատ անգամ տեսել էի նրան աբեղայի հագուստով կամ վանեցի վաճառական ձևացած:

Հը՛մ, երեցկին, դարձավ նա դեպի միամիտ «տիրոխնին», եթե գիշերով տեսնեիր ինձ, ի՞նչ կանեիր:

Ի՞նչ պիտի անեի, երեսս խաչ կհանեի, դու դևի պես կխափանվեիր:

Ես խո դև կամ սատանա չեմ, որ խաչից վախենայի:

Բա՛ սատանան ի՞նչպես կլինի: Ափսոս չէի՞ն առաջվա շորերդ, որ փոխեցիր:

Ես ամբողջ տասը տարի այսպես եմ հագնված եղել... պատասխանեց Ասլանը:

Սուրբ տիրամերը վկա, դա լավ չէ, ախար ինչի՞ է նման այսպիսի նեղ վարտիքը:

Դրանք թող մնան, կտրեց տերտերը կնոջ խոսքը: Հիմա պետք է տեսնենք, թե ինչ բանի է նման քո բերած նախաճաշիկը:

Տերտերը ետ քաշեց մի ուրիշ վարագույր և նրա ետևից դուրս բերեց մի մեծ սրվակ գինի, դրեց իր կողքին և նստավ սեղանի մոտ: Մենք ևս մոտեցանք ուտելու: Նախաճաշիկը բավականին լավ էր պատրաստած. շա՜տ ապրի տերտերակինը, ամենևին չէր երևում, թե հասարակ գյուղացու եփած կերակուրներ լինեն: Բայց տերտերակինը գյուղացի չէր, նա Վանա քաղաքիցն էր, և որպես հայտնեց ինձ հետո Ասլանը, նա տեր հոր երկրորդ կինն էր, որի հետ ամուսնացել էր նա իր քահանայության ժամանակ, առաջին կինը մեռնելուց հետո: Թեև հայ քահանաներին թույլ տրված չէ երկրորդ ամուսնություն, բայց «գիժը» այն տերտերներից չէր, որ ենթարկվեր եկեղեցական կանոններին: Նա ամեն բանի մեջ, որպես ռամկորեն ասում են «չոմախի (մահակի) զոռով էր գործում»... Բայց որպես և լիներ, տերտերն ու երեցկինը շատ սիրով էին երևում միմյանց հետ:

Հացի ժամանակ Ասլանը հարցրուց, թե ի՞նչ նոր լուրեր կան Վանից:

Ազգային գործերը վատ չեն, պատասխանեց տեր հայրը ծանր կերպով: Պ... ը ողջ և առողջ է, գիշերները բոշաների լակոտներ պար ածելով է անցկացնում... իր ձեռները. նրանց շլինքեն է փաթաթում...: Քրդերին սովորեցնում է այս և այն վանքի հունձքի դեզերը կրակում են, որ գիշերները լույս լինի...: Տոնախմբությանց ժամանակ ինքն էլ ետ չէ մնում հասարակաց ուրախությունից, և իր ժողովուրդը բարոյապես մխիթարում է. կույս աղջիկներ և ջահել հարսներ է փախցնել տալիս, որ հայոց զավակներն աճեն, ազգը բազմանա...: Եթե մի անպատված աղջկա հայր գալիս է նույն անպատվողի մոտ բողոքելու (ուրիշ որտե՞ղ կարող է գնալ խեղճը), նրան մի փոքր խրատում է, փայտի տակ է գցում, ոսկորները լավ ջարդում է, որ փափկանան...: Հետո սրան ասում է «գնա՛, եղբայր, այս աշխարհը քո տեղը չէ, դու մեծի պատիվը չես հասկանում»: Նա ականջ է դնում նրա խրատին և գնում է մյուս աշխարհը...: Մի ուրիշ սովորություն էլ ունի նա, որից երևում է, որ նա շատ բարեսիրտ է: Երբ քրդի ավազակները հայոց գյուղորայքը թալանում են, և դժբախտաբար բռնվում են, նա քրիստոնեական մարդասիրությամբ գնում է փաշայի մոտ և ավազակներին ազատում է, դրա համար քրդերը նրան «հայր» են կոչում...: Մի ուրիշ լավ կանոն էլ ունի նա, երբ մեկին կամենում է խրատել, նրանից փող է առնում. «ոչինչ պատիժ, ասում է նա, այնպես չի ցավեցնի աղամորդուն, որպես փողը, որովհետև շատ է սիրում»:

Բայց ի՞նչպես մինչև այսօր նույն խրատներից զուրկ մնացիք դուք, հարցրուց Ասլանը վրդովված ձայնով:

«Գիժը գժին երբ որ կտեսնի, իր մահակը կթաքցնի», ասաց նա թուրքի առածով: Թեև նա ավազակ է, բայց ես էլ շատ բարի պտուղ չեմ...

Լավ, դու այն ասա՛, ի՞նչ աչքով են նայում քաղաքի իշխաններն այդ ավազակի այս տեսակ առաքինությունների վրա, հարցրուց Ասլանը:

Նրանք անշնորհակալ մարդիկ չեն, ընդհակառակն, շատ երախտագետ են, պատասխանեց տերտերը առաջվա ծանր կերպով: Նրանք իրանց պարտքը լավ ճանաչում են, և ամեն ամիս ժողովրդի կողմից շնորհակալության վկայականներ են ուղարկում Պոլիս և նրան մեծ մարդկերանց հետ են համեմատում: Բայց պետք է ճշմարիտն ասած, նա էլ չէ մոռանում իր պարատ որսերից երբեմն նրանց բերանը փոքրիկ պատառներ գցել...:

Փաշայի հետ ինչպե՞ս է նա:

Որպես եղ ու մեղր, այնքան քաղցր են:

Դա նույն փաշա՞ն է, որ մի անգամ հայոց եկեղեցու սեղանի վրա բոշա տղաներ էր պար ածել տվել և գինի էր խմել:

Հենց նույնը: Նա էլ հենց փաշայից սովորեցավ բոշաների պար ածելը:

Բոլոր այս խոսքերը, ինչ որ ասում էր տերտերը, թեև ինձ շատ հասկանալի չէին, բայց որպես նկատում էի, խայթոցի նման ծակում էին Ասլանի սիրտը: Նրա պարզ դեմքը հետզհետե մթնում էր, և նրա ձայնը զայրացած եղանակ էր ստանում:

Ինձ բոլորովին անհավատալի է թվում, ասաց նա, Վանա ժողովուրդը իր նահապետական պարզամտության մեջ չէր կարող համբերել այս աստիճան չարագործությունների: Այդ նշանավոր մարդու վատ օրինակը ավելի շատ գայթակղեցնում է, ավելի շատ վիրավորում է միամիտ ժողովրդի զգացմունքը:

«Նիզակը գողացողը առաջ նրա թաքցնելու տեղը կգտնի», պատասխանեց տերտերը: Նա շատ ճարպիկ է իրան արդարացնելու խոսքեր գտնելու մեջ: Երբ նրան ասում են, թե դու ի՞նչ գործ ունես փաշայի կամ այս և այն ավազակ քրդի և բոշա պար եկողների հետ: Նա միշտ Պողոսի, իր անվանակցի, խոսքերը վկայություն է բերում, թե «պետք է հրեայի հետ հրեա լինել և հեթանոսի հետ հեթանոս»: Ասում է, թե ես ժողովրդի օգտի համար եմ նրանց հետ բարեկամություն պահպանում, և մահմեդականության սովորություններին հետևում, որ նրանց հաճոյանամ և իմ ազգի շահերը պահպանեմ:

Չարագո՛րծ, ասաց Ասլանը: Վասակները միշտ այսպես էին իրանց արդարացնում:

Թեև Ասլանը առաջուց ասում էր, շատ քաղցած եմ, բայց համարյա ոչինչ չկերավ: Տերտերն էլ նկատեց այս և հարցրուց.

Ինչո՞ւ չես ուտում:

Ախորժակս ավերվեցավ, ասաց նա:

Ա՛ռ, խմիր, թող սիրտդ հովանա, դարդերդ կմոռանաս:

Ասլանը ընդունեց գինու ահագին գավաթը, միանգամով խմեց:

Բայց քո ախորժակը տեղն է, դարձավ դեպի ինձ տերտերը. որովհետև դու չես մտածում այն բանի վրա, թե Վանում ի՞նչեր են կատարվում:

Ես դրա համար էլ գնում եմ այնտեղ, որ տեսնեմ, ինչպիսի քաղաք է:

Ավելի լավ կանես, որ տեսնես մարդիկ ինչպես են ապրում այնտեղ, ասաց քահանան:

Այնուհետև Ասլանը և տերտերը գնացին մի առանձին սենյակ, այնտեղ առժամանակ տաք-տաք խոսում էին. ես ոչինչ հասկանալ նրանց խոսքերից չկարողացա, որովհետև հեռու էին: Ասլանը դուրս եկավ շատ վրդովված, և հրամայեց իսկույն պատրաստել ձիերը:

Դուք մտածեցեք, որևէ բան չմոռանալ այստեղ, ասաց քահանան:

Ինչ որ պետք էր վեր առնել՝ ես տեղավորեցի այն երկու արկղների մեջ, ասաց Ասլանը: Բայց դուք պատրաստեցեք մի ձի արկղները կրելու համար և մի ծառա, որ ինձ հետ լինի:

Կես ժամից հետո կարող ես ճանապարհ ընկնել. դուք համեցեք, այս մի գավաթն էլ անուշ արեք:

Ասլանը ընդունեց և խմեց:

Տերտերի խոսակցության մեջ «դու» և «դուք» միևնույն նշանակությունն ունեին. նա խառն ամեն կերպ գործ էր ածում:

Ո՞ւր են, տղերքից ոչ մեկը չէ երևում, հարցրուց Ասլանը:

Ամենքն իրանց սիրելի խանումներին առած, գնացել են սարը, ոչխարների մոտ. Ալմաստն էլ այնտեղ է. ես և իմ թանկագին «տիրոխնին» մնացել ենք տանը: Քահանայությունը ծա՛նր պաշտոն է, ավելացրուց նա:

Եվ դու ճշտությամբ կատարում ես... այնպես չէ՞, հարցրուց Ասլանը ծիծաղելով:

Ավելի լավ, քան մեր տեր Մարուքը, որը քերականություն է կարդացել: Իմ մկրտածները ավելի լավ քրիստոնյաներ են դառնում, և իմ թաղած մեռելը գերեզմանից բնավ չէ վեր կենում...

Բայց այն ինչպե՞ս եղավ, որ մի անգամ երեխային ավազանի մեջ խաշեցիր: Պատմի՛ր տեսնեմ:

Դա հին բան է, հիմա այնպես չեմ անում:

Պատմիր, թող Ֆարհատն էլ լսե:

Տերտերը շատ ծիծաղելի կերպով պատմեց, թե իրանց երկրում սովորություն կա, երբ ձմեռը երեխային եկեղեցում մկրտելու են բերում, նրա հետ տաք ջուր են բերում ավազանում լեցնելու համար: Մի մկրտության ժամանակ տատմոր բերած ջուրը շատ տաք է լինում, տեր հայրը այնպես լցնում է ավազանի մեջ, և չէ մտածում փորձել տաքության աստիճանը: Հենց որ տղային կոխում է ավազանի մեջ, խեղճը իսկույն խաշվում է, և տերտերը այն ժամանակ միայն հասկանում է, թե նա մեռավ, երբ նկատում է, որ էլ ձայն չէ հանում: «Դա փչացավ, ասում է կնքահորը, թե կա, գնացեք մի ուրիշը բերեք, որ մկրտեմ»:

Տերտերը մեզ երկար չպահեց՝ երևում էր, նա ինքը նույնպես շտապում էր, որ մենք շուտով ճանապարհ դուրս գանք: Ինքը և երեցկինը եկան մեզ հետ մինչև գյուղից դուրսը, և այնտեղից բարեմաղթություններով բաժանվեցան մեզանից:

Գյուղը, ուր գտնվում էր տեր հոր տունը, նստած էր լեռների կուրծքի վրա, և չորեք կողմից, որպես բնական պարիսպներ, շրջապատել էին նրան սեպաձև բլուներ, որով նա ստացել էր շատ ամուր և անառիկ դիրք:

Տեսնո՞ւմ ես այս գյուղը, ասաց Ասլանը, երբ հեռանում էինք այնտեղից. նա ունի հիսուն տուն միայն, բայց ամբողջ մի ամիս պատերազմեց ավելի քան 500 քրդերի հետ և մնաց դարձյալ անառիկ:

Որովհետև ամուր դիրք ունի, պատասխանեցի ես:

Այդ չէ միայն պատճառը, բնակիչները քաջ և սրտոտ մարդիկ են:

Որովհետև այնպիսի քահանա ունեն, որպես «գիժը»:

Զարմանալի մարդ է դա, պատասխանեց Ասլանը: Դու նրա կատակներին մի՛ նայիր, բավականին և խելք ունի և շատ բարեսիրտ է:

Այնուհետև Ասլանը պատմեց մի քանի հետաքրքիր անցքեր «գժի» կյանքից, որոնց ամենի մեջ երևում էր նա չափազանց հանդուգն և մեծասիրտ բնավորությամբ, մի արկածախնդիր մարդ, որ իր ամբողջ կյանքում կռվել էր զանազան դժվարությունների դեմ: Նրա ձեռքերը մաքուր չէին մնացել և արյունից. նա շատ անգամ սպանել է, հափշտակել է, ավար և գերի է բերել: Շատ անգամ ևս հաղթվել է, բոլոր կայքը թշնամուց հափշտակվել է, և նրա առաջին կինը և որդիքը սրի բերան են ընկել: Մի փոքր նշմարվող խելագարությունը այս անցքից հետո է պատահել:

Այսուամենայնիվ, շարունակեց Ասլանը, տեր Մեսրոպը ժողովրդից շատ սիրված մարդ է. մոտ տասն հայոց գյուղեր այս կողմերում գտնվում են նրա հովանավորության ներքո: Եվ բոլորը հոր նման պաշտում են նրան: Մի սաստիկ սովի ժամանակ, նա ծախեց ինչ որ ինքն ուներ, և ծախել տվեց հարուստներինը, և այսպիսով պահպանեց աղքատների կյանքը: Նա իբրև քահանա, թեև անհարմար է, բայց իբրև կառավարող անձն, ունի շատ արժանավորություններ: Այս պատճառով է, որ կարողացել է իր ձեռքի տակը պահել այս լեռներում գտնված բոլոր հայոց գյուղորայքը, առանց թույլ տալու որևիցե քրդի կամ թուրքի միջամտություն գործել նրանց հասարակական գործերի մեջ:

Բայց կարդալ իմանո՞ւմ է, հարցրի ես:

Նա անգրագետ է և իր անունը հազիվ է գրում. բայց իմ կարծիքով, այսպիսի քահանաներն ավելի լավ են, քան թե նրանք, որ աստվածաբանական մթին խնդիրների մեջ թթված, ժողովրդին ավելի մոլորության և հոգևոր մեռելության մեջ են գցում: Այսպիսի ժողովուրդը կյանք և հիմք չունի երկրի վրա:

Տեր Մեսրոպը, առաջ տարավ նա, հայ քահանայի տիպ չէ: Նա, ավելի հարմար է ասել, քրդի շեյխ է, որ մասնակից է լինում իր ժողովրդի բոլոր կարիքներին. կռվի ժամանակ քաջ զինվոր է, խաղաղության ժամանակ քահանա է և դատավոր: Միշտ այսպես են եղել խաշնարած ցեղերի քահանաները: Այսպես էին և Աբրահամը, Իսահակը, Հակոբը ու նրանց հաջորդները: Մեր ընկերներից մեկը քահանա է, չեմ ուզում անունը տալ, և լավ քահանա, գիտե հունաց, եբրայեցոց և լատինացոց լեզուները, կարդացել է այն բոլոր գրքերը, ինչ որ վերաբերում է աստծուն, սկսած այն օրից, երբ հայտնվեցավ մարդերի մեջ աստվածության գաղափարը: Բայց այս երևելի աստվածաբանը իր բոլոր գիտությունը ծալել է և պարկն է դրել, որովհետև իմանում է, թե ժողովուրդը չի հասկանա իրան: Բայց մեր ժողովուրդն ավելի լավ կհասկանա տեր Մեսրոպի լեզուն, որովհետև նա ժողովրդի միջից ծագած և ժողովրդի գաղափարներով մարդ է, նա դպիր չէ:

Ասլանի այն խոսքը, թե «մեր ընկերներից մեկը քահանա է» ինձ նոր մտածության մեջ գցեց: Ես նրա ընկերներին բոլորին ճանաչում էի, այդ որն էր, որ «աստվածաբանությունը ծալած պարկն էր դրել» և այժմ սրի հետ էր խաղում: Նա ինձ ոչինչ չասաց և ես չհարցրի, որովհետև սկզբից հայտնեց, թե ասելու նպատակ չունի:

Բայց ինձ ոչ սակավ զարմացնում էր Ասլանի եվրոպական ձևով կերպարանափոխությունը, մանավանդ այն խոսքը, որ նա ասաց տերտերակնոջը՝ «ես ամբողջ վեց տարի այսպես եմ հագնված եղել»... որտե՞ղ, ո՞ր երկրում:

Մինչ ես այս մտածության մեջ էի, նա ինձ ասաց. Ֆարհատ, այսօր մենք հասնելու ենք Վան քաղաքը. այնտեղ ոչ ոք չէ ճանաչում ինձ, բացի մի քանի բարեկամներից. ես այնտեղ հայտնվելու եմ, որպես եվրոպացի բժիշկ. դու պետք է զգույշ լինես չխանգարել իմ դերը...

Ես այնքան հիմար չեմ, պատասխանեցի: Բայց եթե քեզ առաջարկելու լինեն մի հիվանդ, ի՞նչ կանես:

Կբժշկեմ, պատասխանեց նա:

Ինչպե՞ս կարող ես բժշկել, հարցրի ես զարմանալով:

Կարող եմ, դարձյալ պատասխանեց նա վճռական կերպով: Տեսնո՞ւմ ես այն երկու մեծ արկղները, որ տանում է տեր Մեսրոպի ծառան, նրանց մեջ ամփոփված են իմ դեղորայքը և բժշկական գործիքները, որ շատ անգամ ինձ հետ ման եմ ածում:

Ես հետո, շատ հետո իմացա, որ Ասլանը ոչ թե հասարակ բժիշկ էր, այլ մի հմուտ բժշկապետ: Նա այդ արհեստը ուսել էր Ամերիկայում, երբ Հնդկաստանից այնտեղ էր գնացել: Նա ուսել էր և շատ եվրոպական լեզուներ, և այնպես էր սիրում արհեստը ու գիտությունը, որպես հասարակաց բարօրության գործը: Այո՛, ես շատ հետո իմացա, որ նա տեր Թոդիկի դպրոցից փախչելուց հետո իրան նվիրել էր ուսման և բարձր գիտությունների...

Լավ, քանի որ դու բժիշկ ես, այլևս կասկածելու ի՞նչ ունես: Ես ինչո՞վ կարող եմ խանգարել քո դերը, հարցրի ես:

Ես այնտեղ պետք է գաղեմ իմ հայությունը... պատասխանեց նա վրդովված ձայնով, կարծես, նրան խիստ ծանր էր արտասանել այս խոսքը:

Նույն օրվա երեկոյան պահուն, երբ մութը պատել էր աշխարհը, մենք մտանք Վան քաղաքը: